

Populärkulturens sociala och politiska roll

PETER EHRSTRÖM

Peter Ehrström skriver om populärkulturens ökade inflytande och diskuterar vad det betyder att värderingar, normer och till och med vår världsbild i allt högre grad påverkas av populärkultur. Vikten av att problematisera och lyfta in populärkultur i klassrummen har samtidigt ökat dramatiskt, i alla stadier av utbildning.

Populärkulturens genomslagskraft berör oss alla och dess ökade förmåga att globalt både direkt nå ut till massorna och få tillträde till centrala beslutsfattare är grunden för dess fixstjärnors ökade inflytande, och indirekta makt. Eftersom det idag i praktiken är omöjligt att undvika populärkultur är det viktigt att vi blir medvetna konsumenter av den, att förstå att den finns runtomkring oss, och att vi medvetet eller omedvetet påverkas av de budskap och åsikter som sprids via dess olika kanaler. Genom att vara medvetna om det inflytande populärkulturen har, ger vi oss själva frihet att välja vad och hur dess budskap kommer att influera våra övertygelser, synsätt och beteenden.

SVÅRAVGRÄNSAT BEGREPP

Populärkultur är ett svåravgränsat begrepp. **Deanna Sellnow** lyfter fram en mediaförmedlad populärkultur, vilket inbegriper de alldagliga objekt, aktiviteter och händelser som vi upplever genom en mediekanals förmedling, och som influerar oss att tänka och uppföra oss på ett bestämt sätt. Dessa

mediekanaler inkluderar budskap som sprids via film, tv-serier, musik, sociala medier, traditionella massmedier, tecknade serier, dataspel, reklam, sport ...

Enligt **Simon Lindgren** brukar populärkultur som term sägas stå för kulturprodukter inom områden som film, tv, radio, mode, litteratur och musik, vilka huvudsakligen konsumeras av det stora flertalet i ett samhälle. Enligt Lindgren präglar populärkulturen inte bara vår vardag intensivt, utan den tenderar också att rama in våra kollektiva minnen och ange vår sociohistoriska position.

Sammantaget utsätts vi alltså för ett starkt tryck av mediala budskap. Nielsen Research räknade ut att folk år 2016 i snitt använde totalt elva timmar per dag på sina smarttelefoner, tablets, tv, radio, datorer och videospel. Det finns till och med en fobi, nomofobi, som avser rädslan att vara utan sin mobil (uppkoppling).

”Populär” härstammar från latinets *popularis*, som fritt kunde översättas till ”tillhöra folket” och populärkultur uppstod som ett begrepp på 1800-talet, i Storbritannien, i betydelsen massans kultur. Och därmed i kontrast till det som var högkultur eller finkultur. Fortfarande utmärks populärkultur av att den är allmänt tillgänglig.

Skillnaden mellan vad som är hög- och populärkultur håller samtidigt på att eroderas. Operastjärnor säljer platinaskivor med populära inspelningar av ”operahits”, medan rockband gör gemensamma konserter med symfoniorkestrar. ”I ett alltmer kommersiellt och medieintensivt samhällsklimat tycks all kultur till sist kunna tolkas som populärkultur. Finns det ens någon finkultur längre?” frågar sig Simon Lindgren retoriskt.

POPULÄRKULTUR FORMAR VARDAGEN

Populärkultur formar vardagen för allt fler människor. Den finns i våra hem, på våra arbetsplatser, när vi umgås – ja, överallt. Till och med på oss. Trycket på din t-skjorta, keps, klubbhalsduk, eller varumärkena du bär, sänder ut signaler om dig som mottagar-

na deschiffrerar, för att skapa mening och ett intryck av vem du är.

Genom att ta del av populärkulturens uttrycksformer lär man sig hur det är att bo i samhället, i enlighet med gällande regler, och hur en person bör se ut, tänka och agera, för att leva upp till dagens ideal. Populärkulturens kanaler sprider värderingar, normer och modeller för vad som anses tillåtet och icke tillåtet, önskvärt och icke önskvärt, rätt och fel. Som en sorts dold läroplan för hur man bör vara och verka i samhället. Enligt **T. C. Guy** lär spridningen av massmedial populärkultur oss förstå vad det innebär att vara till exempel ”vit”, ”svart”, ”hetero”, ”gay”, ”kristen”, ”muslim”, ”amerikan”, och så vidare.

Värderingar och normer är inte statiska utan kan variera, över tid och från plats till plats. Förändras samhället så att nya grupper kan ta eller ges utrymme i populärkulturen, eller är det populärkulturen som förändrar samhället genom att lyfta fram och synliggöra tidigare förbisedda grupper? ”Bilderna av ’det Andra’ kan i lika stor utsträckning även sägas handla om bilden av oss själva. Diskursen om ’det Andra’ står alltid i relation med vår egen identitet”, hävdar Simon Lindgren.

Så sent som 2020 vann en internationell film för första gången Oscars-priset för bästa film, sydkoreanska *Parasite*. Innan dess var priset i praktiken förbehållet en amerikansk film. Internationella filmer tävlade före år 2020 i kategorin Best Foreign Language Film, som därefter bytte namn till Best International Feature Film. 2020 innebar därmed ett paradigmskifte för internationell film. **Hattie McDaniel** var i sin tur den första afrikansk-amerikanska skådespelaren som vann en Oscar, bästa kvinnliga biroll, för rollen i *Borta med vinden* (*Gone with the Wind*) 1939. I sitt tacktal lyfte hon fram att hon hoppades bli ett föredöme för sin ras. Det dröjde ändå till Blaxploitation-filmvägen, under medborgarrättskampen på 1960- och 1970-talet, innan afrikansk-amerikanska huvudroller som hjältar och anti-hjältar slog igenom på vita duken, med *Shaft* som den kanske mest kän-

da. Han förekommer dessutom i olika upplagor, som producerades under tre skilda perioder (1971, 2000 och 2019). I respektive film framträder en och samma karaktär, om än i lite olika ljus, belyst av den tid och det rum karaktären verkar i. Vad säger då dessa olika versioner av Shaft om den tid, det politiska klimatet, och den plats där de utspelar sig? undrade jag och professor **Magnus Dahlstedt** i en gemensam analys 2020. Svaret är att vi kan lära av alla tre upplagor av Shaft. Var och en av upplagorna erbjuder en värdefull grund för att både synliggöra och problematisera det politiska klimatet under varje tidsperiod.

John Shaft är en representant för sin tid, men... varken Shaft eller tiden står stilla. Omvärlden förändras, och vi med den.

Hattie McDaniel flyttade också förtjänstfullt fram ställningarna för afrikansk-amerikanska skådespelare, hennes Oscar förändrade spelreglerna för vad som var möjligt. Det gjorde även till exempel **Ellen DeGeneres**, som 1997 lockade 42 miljoner tittare att se avsnittet då hon som första amerikanska skådespelare kom ut som gay i en tv-serie. Nästa gång du följer någon av dagens sitcoms kan du tänka på vilka grupper eller stereotyper som är företrädade, eller inte företrädade, där.

EN BAROMETER ÖVER SAMHÄLLET

Populärkultur är en barometer över samhället och den tid den utspelar sig i. Genom att studera populärkultur lär vi oss om samhället. Populärkultur illustrerar och visualiserar aktuella normer och ideal, pågående aktiviteter och förändring. Genom populärkulturens förmedling etableras, normaliseras, kommuniceras och sprids dagens normer och ideal. Populärkulturen har således en politisk dimension.

Det är viktigt att förstå det inflytande och den (indirekta) makt som populärkulturens globala ikoner har och kan (välja att) utöva eller inte, genom sitt direkta tillträde dels till massorna, miljontals lyssnare, tittare, följa-

re och fans, och dels till beslutsfattare, med verklig makt.

När till exempel **Leonardo DiCaprio** tar ställning mot klimatförändringen gör han det bland annat i en prisad dokumentärfilm med global spridning (*Before The Flood*), i diskussioner med några av världens mäktigaste personer, som USA:s dåvarande president och påven, och från talarstolen inför FN:s generalförsamling. Det är möjligt, eftersom han är Leonardo DiCaprio, en global populärkulturell stjärna och ikon – vilket inte minskar respekten för hans ärliga och storartade insats. Fler inflytelserika megastjärnor och ikoner borde ta efter. Med det enorma inflytande som dagens populärkulturella ikoner och superstars åtnjuter följer också ett ansvar. DiCaprio utnyttjade sin ikonstatus för ett gott ändamål. Alla gör det inte.

Miljöaktivisten och naturfilmsstjärnan **David Attenborough** är ett annat gott exempel på genomslagskraft. Han valdes till Storbritanniens mest populära person 2018 (YouGov). Hans *Our Planet* var Netflix mest sedda originaldokumentär 2019, med 33 miljoner tittare under den första månaden, och när denne 95-åring öppnade sitt Instagram-konto 2020 slog han Guinness världsrekord, med en miljon följare inom 4 timmar och 44 minuter.

ÄR VI MEDVETNA OM ATT VI PÅVERKAS?

Populärkultur övertygar, med öppna eller dolda budskap, onda eller goda avsikter, och förmågan att övertyga är kraftfull. Samtidigt varnar **Marcel Danese** för att vi kanske inte längre är fullt medvetna om hur samtida artefakter, digitala mediasystem och -plattformar kan påverka vår övertygelse, våra interaktioner och vår världsbild. De är så djupt inbäddade och välbekanta i våra liv.

Theodor Adorno och **Herbert Marcuse** har framhållit att populärkulturens starka position i samhället fungerar som ett redskap för eliten att dominera massorna, och att populärkulturen kan bidra till att legitimera och reproducera nutida maktrelationer. Men populärkulturen har också potentialen att ut-

- USA:s utrikesminister John Kerry och Leonardo DiCaprio vid visningen av *Before the Flood*.

mana nuvarande normer, och dess kanaler har varit, och är, ett viktigt redskap för sociala rörelser i deras mobilisering för förändring, och för att sprida och få resonans för sina budskap. Till exempel medborgarrättsrörelsen, anti-apartheidrörelsen och dagens Black Lives Matter (BLM) har framgångsrikt fört sin kamp även i olika populärkulturella kanaler, i film, musik, konst, litteratur, massmedier och sport. BLM har även aktivt använt sociala medier och digitala plattformar.

Men vi ser också oroväckande exempel på hur populärkulturella kanaler utnyttjas av extremister och populistiska demagoger för att skapa splittring, sprida hatbudskap och falska nyheter. Räkna med fortsatt djup politisk splittring inför presidentvalet i USA 2024, underblåst av populärkulturella kanaler som förmedlar divergerande verklighetsuppfattningar. Det för tankarna till ett redan klassiskt Terry Hanning-citat från *The Wire* (som av en jury på 206 tv-expertter från 43 länder har utsetts till 2000-talets bästa tv-serie, enligt svt.se): ”En lögn är inte en version av sanningen. Den är bara en lögn.”

När populärkulturella former och genrer listas är det viktigt att också minnas att sport tillhör populärkulturen, och att sport är en av dess mest engagerande former. De värderingar som sportens megastjärnor och organisationer kan förmedla, till exempel mot förtryck, rasism och sexism, är viktiga och värdefulla.

När det gäller populärkulturens lokala betydelse kan man till exempel fråga staden Liverpool. En studie som staden lät utföra visar att arvet från The Beatles bara år 2014 omsatte 81,9 miljoner pund och bidrog till 2335 arbetstillfällen. Detta över 40 år efter att bandet hade splittrats.

Och skulle staden Seattle ha en global image, om det inte vore för det globala genomslaget för grungen på 1990-talet, och de filmer (som *Singles*) och tv-serier som kopplas till genren? Populärkultur bidrar till hur platsers image och identitet uppfattas och kan stärka en kulturledd transformation genom att bidra till narrativet kring platser. Ta till exempel spelfilmen, boken och mediahypen kring *Rööperi* 2009. De höjde sannolikt värdet på alla lägenheter i Rödbergen, för de lyfte fram ett narrativ, och ett urbant skimmer, för att bo just där. Platsnamn, myter och historia har betydelse, och även ett ekonomiskt värde. Gentrifierande urbanistas älskar ett narrativ, och är beredda att betala för det, så länge platsen samtidigt upplevs som trygg.

Även i Svenskfinland bidrar populärkultur till att befästa värderingar, normer och uppfattningar. När man i populärkultur lyfter fram finlandssvenskarna i Helsingfors är sinnebilderna förmögna personer i de södra stadsdelarna, som Eira, och nästan aldrig invånare i socio-ekonomiskt utsatta områden, som Jakobacka. Ändå var ungefär lika många svenskspråkiga bo-

satta i Jakobacka på 1980-talet som i Eira. Det väckte viss förvåning när jag lyfte fram den statistiken i en Magma-studie 2018. Normfinlandssvenskhet, som jag döpte fenomenet till, har synliggjort den förmögna högre medelklassen och osynliggjort socio-ekonomiskt utsatta finlandssvenska grupper. Varför har till exempel inte spelfilmer, tv-serier eller dokumentärer också speglat livet som finlandssvensk i Jakobacka, så annorlunda än i de södra stadsdelarna?

Simon Lindgren betonar att myter är ett viktigt begrepp i studiet av populärkultur, och att myter har en ideologisk funktion. De är relaterade till bakomliggande intressen och syften, som de medvetet eller omedvetet uttrycker. De legitimerar ofta de maktordningar som råder i samhället och framställer dem som naturliga och självklara. ”Alla semiotiska system är att betrakta som värdesystem, men vi tenderar att se på dem som om de vore faktasystem”, varnar han.

Genom populärkulturen sprids värderingar och förståelser som kan influera och förändra mottagarnas syn på platser, grupper av människor, individer, och vad som uppfattas vara eftersträvansvärt, korrekt och rätt. Även värderingar kring ras, klass, kön och sexuella preferenser kan formas, eller åtminstone influeras, av de budskap som sprids i populärkulturella kanaler. De kan förstärka vissa signaler och stereotyper, och samtidigt osynliggöra andra. Det är någonting vi alla bör vara medvetna om. I extrema fall, som i diktaturer, stängs alternativa kanaler och nätverk ner, ja, till och med enskilda ord förbjuds, som ”krig”.

LYFT IN POPULÄRKULTUREN I KLASSRUMMEN

Enligt **Chi-Kim Cheung** har populärkultur ofta en avgörande betydelse för unga personers liv och attityder, och bidrar till hur de bygger och upprätthåller sin identitet. Tidigare traditionella rollmodeller som politiker och religiösa ledare ersätts också i allt högre grad av populärkulturens stjärnor och ikoner, som de mest inflytelserika personerna i världen.

Unga personer är de mest mottagliga för populärkulturens budskap, inte minst via sociala medier, och därför har också vikten av att problematisera och lyfta in populärkultur och populärkulturella referenser i klassrummen ökat dramatiskt. Att synliggöra och problematisera populärkultur och dess inflytande borde genomsyra undervisning i flera ämnen, och i alla stadier av undervisning, inklusive vuxenstudier och livslångt lärande.

Ett positivt exempel på integrerad populärkultur är hiphop-pedagogik, som introducerades i särskilt utsatta urbana miljöer, och som har skördat framgångar med att locka ungdomar vidare till ett mera formellt lärande. President **Barack Obama** uttalade sig positivt om metoden, som sedan länge är erkänd i bland annat USA och Sverige.

Johan Söderman hävdar att det pågår en akademisering och institutionalisering av den globala hiphopkulturen. Hiphop har enligt honom dykt upp i kursinnehållet på flera hundra amerikanska lärosäten, och fastslår: ”Hiphop är ett exempel på vår tids folkbildning”.

Graffiti är ett av grundelementen i denna globala urbana ungdomskultur. I Vasa var den utdömda nöjesparken Wasalandia för en kort tid hemvist för Graffitilandia, men i vår måste graffiti-artisterna finna ett annat hem. Wasalandia jämnades med marken. Graffitikonsten är betydligt högre ansedd i till exempel Hamburg, där jag var gästprofessor 2019. I vår såg jag utställningen *Eine Stadt wird Bunt (A City Becomes Colourful)*, om stadens intressanta graffiti-historia åren 1980-1999, på museet för Hamburgs historia, Museum für Hamburgische Geschichte. Utställningen bygger på en illustrerad bok med samma namn, utgiven 2021. Ett fantastiskt verk i storformat, med över 1300 illustrationer på 560 sidor. Boken erhöll Hamburg stadsbiblioteks pris Hamburg Lesen 2022.

Ove Sernhede, professor i socialt arbete och en av Sveriges främsta experter på rapkultur, noterade 2022 att rapmusiken är het i svensk kulturdebatt igen och att vissa riksdagsledamöter yrkat på ett förbud för musi-

ken i Sveriges Radio och på Spotify, på grund av dess våldsförhålligande texter. Men Sernhede framhåller tänkvärt: ”Snarare än texterna är det den sociala verklighet av fattigdom och rasifiering som producerar dessa kulturuttryck som måste förbjudas.”

Emil Arvidson noterar i pinfärska reportageboken *Svensk gangsterrap* att tidigare generationers hiphop ofta skapades på fritidsgårdar eller kommunala studior i fattiga områden, och sågs som en god kraft och ett sätt att hitta sin egen röst, medan dagens gangsterrap och drill-hiphop allt tydligare kopplas till den kriminella världen. Han synliggör det höga tonläget i den aktuella svenska samhällsdebatten om gängkriminalitet och gangsterrap i den första (citerade) mening- en i sin reportagebok: ”Finns det rappare som inte är kriminella?”

Rap-texter är också ofta en samhällskommentar ur ett *bottom-up* perspektiv. Från platser utan hopp, på fel sida av allt djupare och vidgade samhällsklyftor. I USA ses rap-texter som de utslagna stadsdelarnas nyhetsförmedling, från platser varifrån etablerade massmedier aldrig rapporterar, eller enbart i demoniserande ordalag.

I en helt annan del av staden funderas det istället på frågor som **Richard Floridas** tre dimensioner för platskvalitet; attraktiva, framgångsrika platser ska kunna ge positiva svar på dimensionerna *vad finns där?*, *vem finns där?*, och *vad händer där?*

Särskilt den sista frågan är starkt knuten till populärkulturella uttryck och Florida, en av de mest inflytelserika forskarna under 2000-talet gällande stadsutveckling och kulturledd transformation, har särskilt betonat musikens betydelse. Enligt Florida är det svårt att ens tänka sig en framstående hightech-region utan en distinkt audio-identitet.

En levande musikscen har alltså också en platsspecifik image- och identitetsskapande betydelse, som bidrar till att stärka platsens attraktionskraft och specifika varumärke. Å andra sidan är musiken också en samlingskraft för alternativa världsbilder, något som till exempel tidskriften *Visions* talande framhåller i ett temanummer, *Muzik zum Widerstand* (musik som motstånd, nr 357, 12/2022), där 25 album, som fungerat som brandfacklor för samhällsprotester 1961-2018, presenteras och diskuteras.

Bollen är rund, populärkulturen mångfacetterad.

